

HACI BEKTAŞ-I VELÎ
800. Doğum Yıl Dönümü

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE
ALEVÎ-BEKTAŞÎ
KÜLTÜRÜ

Editör
Ahmet Yaşar OCAK

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINLARI

© T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
KÜTÜPHANELER VE YAYIMLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
3232

KÜLTÜR ESERLERİ DİZİSİ
477

ISBN: 978-975-17-3457-0

www.kulturturizm.gov.tr
e-posta: yayimlar@kulturturizm.gov.tr

Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü / Ed. Ahmet Yaşar Ocak.-
Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009.

448 s.: rnk. res.; 31 cm.- (Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları; 3232.
Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü kültür eserleri dizisi; 477)
ISBN: 978-975-17-3457-0

I. Ocak, Ahmet Yaşar. II. k.a. III. Seriler.
297.62

FOTOĞRAFLAR

- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü (Murat Gülyaz) - Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi arşivi.
- Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Başkanlığı arşivi.
- Grafiker Grafik-Ofset Matbaacılık Ltd. Şti. arşivi.

YAPIM

Fersa Matbaacılık Ltd. Şti.
Ostim 36. Sk. 5/C-D Yenimahalle/ANKARA
Tel: 0.312.386 17 00
www.fersaofset.com

BİRİNCİ BASKI

2000 Adet

BASKI YERİ, TARİHİ

Ankara, 2009.

İçindekiler

ALEVÎ-BEKTAŞÎ KİMLİĞİ

Tarihsel Terminoloji (Bektaşilik, Kızılbaşlık, Alevilik) / <i>Ahmet Yaşar Ocak</i>	14
Modernite ile Karşılaşma ve Alevî-Bektaşî Kavramlarının Yeni Anlamları Üzerine / <i>Ahmet Taşgın</i>	25

TARİHSEL SÜREÇ

Babaîler İsyanından Kızılbaşlığa: Anadolu'da İslam Heterodoksisinin Doğuşuna Kısa Bir Bakış / <i>Ahmet Yaşar Ocak</i>	38
Osmanlılar ve Alevîler / <i>Saim Savaş</i>	58
1826 Kapatılma Sürecinde Bektaşilik / <i>Ahmet Yılmaz Soyger</i>	79
Cumhuriyet ve Bektaşilik / <i>Hülya Küçük</i>	93

TOPLUM

Türk Modernleşmesi ve Alevîler / <i>Necdet Subaşı</i>	110
Tahtacılar ve Tahtacı Aleviliği / <i>İsmail Engin</i>	123
Trakya ve Bulgaristan'da Bektaşîler ve Bektaşî Süreklileri / <i>Refik Engin</i>	144
Cumhuriyet Dönemi Türkiye'si'nde Alevî-Bektaşî Örgütlenmeleri / <i>Aykan Erdemir</i>	168

KURUMLAR

Alevîlerde Dedelik ve Dede Ocakları / <i>Ali Yaman</i>	178
Alevilikte Toplumsal Kontrol Kurumu: "Düşkünlik" / <i>Ali Yaman</i>	203
Cem, Cemevi ve İşlevleri / <i>Ahmet Taşgın</i>	211

İNANÇ

Alevî İnançlarında Hz. Muhammed / <i>Mehmet Saffet Sarıkaya</i>	228
Alevî-Bektaşî Teolojisinin Temel Taşı: Alevî-Bektaşî İnançlarında Hz. Ali / <i>Ethem Ruhi Fıglalı</i>	241
İnançtan Külte: Alevilikte Oniki İmam İnancı / <i>İlyas Üzümlü</i>	268
Bektaşîliğe Etki Eden Diğer İnançlar / <i>Ahmet Yılmaz Soyger</i>	286
Alevî İnanç ve Kültürünün Yazılı Kaynakları / <i>Hüseyin Bal</i>	298

RİTÜELLER, BAYRAMLAR

Alevilik ve Bektaşilikte Temel Âyin ve Erkânlar / <i>Mehmet Yaman</i>	328
Alevilik ve Bektaşilikte Kerbela Matemi / <i>Mehmet Yaman</i>	368
Alevî-Bektaşî Topluluklarında Bayramlar / <i>Harun Yıldız</i>	374
Alevî-Bektaşî Geleneğinde Musahiplik / <i>Harun Yıldız</i>	397

ALEVÎ-BEKTAŞÎ YOLUNUN OLMAZSA OLMAZI:

ÂŞIKLAR, DEYİŞLER (NEFESLER), MÜZİK

Gelin Canlar Bir Olalım: Türkiye'de Alevî-Bektaşî Ortak Bilincinde Bağlayıcı Güç Olarak Müzik ve Şiir / <i>Irene Markoff</i>	416
Alevî ve Bektaşî Kültüründe Âşıklar ve Nefesler / <i>Metin Turan</i>	430

Alevîlikte Toplumsal Kontrol Kurumu: “Düşkünlük”

Ali YAMAN

Alevîlerde *dedelik* kurumunun en önemli işlevlerinden biri de toplum içinde düzeni ve adaleti sağlamak, suçluları suçlarına göre cezalandırarak benzer suçların işlenmesini ve dolayısıyla düzenin bozulmasını engelleyecek bir çeşit hukuksal kurum şeklinde ifade edilebilecek toplumsal bir yaptırım ve kontrol unsuru olan “*düşkünlük*”tür. Alevî dedelerinin yüzyıllardır bu şekilde topluluk içerisinde kullandıkları kendine özgü hukuku sağlama, adalet dağıtma işlevleri gerçekten ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Alevîlerin kentlere göç öncesi dönemde geleneksel iç hukuk düzenini ifade eden bu işlev, çeşitli nedenlerle ortaya çıkan düşmanlıkların sona ermesini sağlayarak toplumsal huzurun bozulmasını önleyordu (Ali Kemali, 1932: 199). Bu kurum, “...değerler sisteminin, normların korunması için gerekli olan yaptırımları belirtmekte ve bu yaptırımların uygulanışını düzenlemektedir. Etik (moral/ahlaki) değerler toplumsal yaşamın içinden çıkar. Toplum onları anlamlandırır ve yüceltir. Bu değerlerin yıpratılması, çiğnenmesi hoşgörürü ile karşılanmaz. Alt kültür grupları ‘büyük toplum’a karşı direnebilmek için güçlü hiyerarşi, sağlam norm sistemi oluşturmak zorundadırlar. Alevî-Bektaşîler de bu yolu seçmişler, kendilerine özgü, ‘büyük toplum’un sistemine alternatif olan sistemlerini kurmuşlardır...” (Bal, 1997: 64). İşte *düşkünlük* şeklinde ifade edilen bu kontrol kurumu, yüzyıllardır resmiyetle bağı sınırlı, içe kapalı bir topluluk olan Alevîler arasında sağlam bir norm sistemi olarak hizmet etmiştir. Düşkünlük ve onun işlevleri, daha çok sözlü geleneği benimseyen ve toplum-

sal bilgiyi, duygu/düşünceyi saz ve söz birlikteliğiyle nesilden nesile aktaran Alevî ozanları tarafından da sık sık vurgulanmaktadır. El yazması cönk defterlerinde “*düşkün*” kavramına sık sık rastgelmektedir. Örneğin Alevî ozanlarından Noksani Baba’nın Bir deyişinde:

*Kara Pirbat yardım eder düşküne
Abdulvahap yol gösterir şaşkına*

denilirken Doğan Kaya Arşivi’nde bulunan Şâh Hata-yî’nin bir deyişi ise şu şekildedir:

*Hatayî’m gönül köşküne
Yardım eyle düşküne
Ali Muhammed aşkına
Derdime dermana geldim*

Alevîlikte “yol” kavramı geleneksel sosyal düzenin korunmasında önemli bir çerçeve olarak görülebilir. Yolun önemi Alevîlerce “*Yol cümleden uludur.*”, başka bir deyişle yolun kuralları herşeyin üstündedir denilerek ifade edilmektedir. İşte *düşkünlük* kurumu, “yol”un sürekliliğini sağlayan yaptırımları bünyesinde barındırması nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Böylece “yol” a aykırı büyük küçük her türlü suç, toplumun da katılımıyla dedenin kararı doğrultusunda çözümlenmekte, örneğin birbirleriyle konuşmayan, dargın olanlar dedenin huzurunda mutlaka barıştırılmakta, barışmayanlara çeşitli yaptırımlar uygulanmaktaydı. Böyle kişi ya da kişiler toplum tarafından dışlanmakta, hatta sürgün bile edilmekteydiler. Tarihsel nedenlerle Osmanlı hukuk kurumlarına çoğunlukla başvurmayan Alevîler, hukuksal

sorunlarını *düşkûnlük* kurumu sayesinde çözmektedirler. Kapalı bir toplumsal yapıya sahip Alevîler arasında suç oranındaki azlık ve toplumsal iç barış ortamında bu kurumun rolü olabileceğine dikkat çekilmektedir. Düşkûnlük mekanizmasının kökenini tespit etmek zor görünmekle birlikte, 10. yüzyıl başlarında yazılmış olan *Ebu Dûlelf Seyahatnâmesi*'nde Buğraç Türkleri arasında düşkûnlük uygulamasına benzer uygulamaların yer alması dikkat çekicidir (Yusuf Ziya, 1932: 47). Ayrıca Moğol şamanlığında da düşkûnlüğe benzeyen bir törenin olduğu ifade edilmektedir (Bozkurt, 1990: 116).

Düşkûnlük mekanizmasının işleyebilmesi bir Alevînin yolun ikrarlısı ve Alevîliğin gerekleri ile donanmış olması ön şart olarak görülmektedir. Şöyle ki *Buyruk*'larda "yol oğlu" olarak da ifade edilen Alevî bireyin, her şeyden önce lazım olan "...Mürşid'e bağlanmak, Mürebbiyi tanımak, el verip etek tutup ikrâr vermektir, çünkü ikrâr iman'dır..." (M. Yaman, 1994: 51). İkrarlı olmak demek, gerekli şartlar oluştuğunda Alevîliğin yaptırımlarına da yani düşkûnlüğe de muhatap olmak anlamına gelmektedir. Yine düşkûnlük kurumunun toplumsal temellerini Alevî ahlak sisteminin içerisinde yer alan çeşitli ilkelere bulmak mümkündür. Bunlardan dedelerce kısaca *edep* olarak da ifade edilen "*Eline Diline Beline sahip olmak*", "*kul hakkına riayet*" ve "*üç sünnet yedi farz*" gibi ilkelere uyulması toplum tarafından sıkı bir şekilde denetlenmekte olup bu denetleme işlevini düşkûnlük mekanizması aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

Bu kurallar Alevî toplumunun güçlü ahlak anlayışının özetidir ve Alevî Yolu inanç önderleri olan dedelerin, babaların deyimiyle "*kıldan ince, kılıçtan keskindir*." Alevîler İslamın "Tanrı'nın kul hakkı hariç insanoğlunun diğer eksikliklerini affedebileceği" prensibine inanırlar. Bu nedenle üzerinde kul hakkı olan kişi *düşkün* olarak kabul edilir. Alevî ibadetlerine katılamaz, ancak dede ve toplumun huzurunda o sorun çözüldükten yani "*düşkün kaldırma*" veya "*yunma*" gerçekleştikten sonra katılabilir.

Alevîler düşkûnlük kurumu benzeri bir kurumun Sünnîlerde olmayışına, düşkünlülerin cemlere katılamamalarına değinerek bunu bir ayrıcalık ve övünç vesilesi olarak vurgulamaktadırlar. Bu bağlamda cem ibadetine *düşkün* (suçlu) olanlar alınmazlar. Cem başlamadan varsa topluluk içi sorunlar halledilir. Ancak ceme katılanlar arasında dargın, küskün, problemlili olmaksızın o cem yola uygun ve tam olabilir. Yani Alevî inancı bakımından temel öneme sahip, kimsenin kimsede "*kul hakkı*" olmaması gerekmektedir. Bu amaçla küskünlerin barışmasından daha ağır sorunlara kadar pek çok sorun cem sırasında çözümlenir. Tanınmış Alevî ozanı Pîr Sultan Abdal bunu bir deyişinde şu şekilde ifade etmektedir (Ali Haydar Avcı, 2006: 427):

*Deli gönül kalk gidelim
Dostlar ile tanışmağa
Erenler bir halka kurmuş
Küsülüler barışmağa*

Kul hakkı sorununun halli için cem başlamadan dede cemaate birbirlerinden razı olup olmadıklarını sorar. Yıllık görgüden geçen tâlipler, aynı zamanda daha önce yaptığı hatayı bir daha tekrarlamamak üzere yemin ederler. Görgüden geçtikten sonra manen temizlenmiş olurlar. Ancak bundan sonra ceme katılanlar, görgü-sorgudan geçerek temizlenmiş olanların kurban lokmasını yiyebilirler. Dikkatle bakıldığında cem kurumunun hukuksal boyutu olan düşkûnlüğün, kente göç öncesi kırdan yaşayan Alevîliğin sosyal yapısını koruyan ve sürdürebilmesini sağlayan en önemli faktörlerden biri olduğu anlaşılır. Aynı yönde Baha Said Bey şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"...Artık, dede ve ocak disiplininin niçin bu kadar kutsal bir şahsi güce sahip olduğunu mükemmel olarak anlayabiliyoruz. Bu inzibatta toplumun genel hukuku da bir dayanışma görevi ile tamamlanmış bulunmaktadır. Elbette bu dayanışmada zaaf gösterenler, cezaya çarptırılacaktır. Çünkü toplumdaki genel ahengin devamlılığı,

ancak bu yaptırım ile sağlanabilir...” (Baha Said Bey, 2000: 150).

Düşkünlük kurumu, yüzyıllar boyunca Alevî topluluklarda çok önemli yaptırımlar içeren bir sosyal kontrol mekanizması olarak işlemiştir. Osmanlı döneminde göçebe/yarı göçebe bir yaşam tarzı sürmekte olup merkezî iktidarla sosyal-siyasal ve dinsel çelişkilere sahip bu Alevî topluluklar, hukuksal meselelerine ilişkin de kendilerine özgü bir yapılanma gerçekleştirmişlerdir. Buna göre sosyal disipline aykırı davranışlar topluluk hukuku çerçevesinde çözümlenmekte ve bu da cem sırasında bütün cemaatin huzurunda onların kararın oluşumuna katkıları ile gerçekleşmektedir. Kendilerinden şikâyetçi olanları cemde bulunan canlar haklı görürlerse şikâyet edilenleri onları razı etmek zorundadırlar. Kimseyle küsülü, dargın ve kavgalı kalamazlar. Birine hakları geçtiyse ya da başkasının hakkı kendisinde kaldıysa hesaplaşır ve helallik alır. Barışmadıkça görgüleri yapılmaz. Eğer borçları varsa görgüden önce ödeyeceklerdir. *Şeyh Safi Buyruğu*’nda düşkün kişinin suçunu itiraf ederek topluluk huzurunda nasıl suçundan arındırılabilceği şöyle ifade edilmektedir:

“...Seyyid Safi buyurdu ki: Bir kimse tarikat sofusu olsa, Marifet ehli bir kardeşle müsahip olup hakikat yolunu gözlese erenlerin izini izlese, kendi özünü tükenleyip (?) yürüse ansızın ‘Kul hatasız olmaz, hata tevbesiz olmaz’ o kişiden bir günah sadır olsa ve de kendisi anlayıp o günahını ele verip insaf makamına geçip peymançe (Dâr) yerine dursa, müriüvvet dese, cemaat ehli gönül birliği ile onun günahından geçseler ona gülbank verseler, o da yüzünü yere koyup niyaz eylese, o kişi günahından arınıp yarlıgandır, temiz olur, kalbi saf olup insaf ehli olur...İmam Cafer-i Sâdık Hazretleri buyurur ki: Tarikat ehlinde bir tâlip yoldan düşse (suç işlese) ve bunu bilse, kentli görgüsüyle sitemli (cezalılı) olduğunu farkedip günahını itiraf etse, dâr’a durup ‘Ben bu günahın sahibiyim. Erenler lutf eyleyin, tarikat erkânı (kuralları) üzerine beni yuyup, yıkayıp pak eyleyin!’ dese o anda hazır bulunan cem erenleri onun günahından geçseler o kişi halis-muhlis yarlıgandır olur...” (M. Yaman, 1994: 103).

hından geçseler o kişi halis-muhlis yarlıgandır olur...” (M. Yaman, 1994: 103).

Alevîlerde suç işleyen “düşkün”, “yol düşküni”, bu durum da “düşkünlük” olarak adlandırılmaktadır. *Düşkünlük* bir Alevî için çok büyük bir küçümsenme ve dışlanmayı beraberinde getirmektedir. *Düşküne* ailesi dahi sahip çıkamaz, düşkünün musahibi de manevi açıdan topluluk önünde sıkıntılı durumdadır, çünkü onun yol kardeşi artık içinde yaşadığı toplumun dışladığı bir kişi olmaktadır. *Düşkünlük*, yani

- 1- haksız yere keyfi olarak eşini boşayan,
- 2- haram kazanç sağlayan,
- 3- yalancı şahitlik yapan,
- 4- nefesine hâkim olmayan,
- 5- hırsızlık yapan,
- 6- adam öldüren,
- 7- vergi ve askerlik borcu gibi vatan borcunu ödemeyen,
- 8- annesine babasına evlatlık görevini yapmayan,
- 9- insanlara zarar veren,
- 10- komşusunu inciten,
- 11- işçi ve yetim hakkı yiyenler,

ceme alınmazlar. Böylece ceme katılanlar zararlı insanlardan, yaramazlardan arınmış olur. Bir Alevî için en büyük ceza, ceme alınmamaktır. Yukarıda sayılan suçları işleyenlerin ceme alınabilmeleri ve yeniden toplum tarafından kabulü, ancak bu suçlardan toplum huzurunda be- raatları ile olanaklıdır. *Düşkünlük*ü sabit görülen ve kendisine uygun görülen cezaya uymayan kişiyi Tunceli’nin bazı bölgelerinde dede, “...Senin evinin önüne taş dikiyorum...” diyerek açıklar. Burada taş dikme deyimi sembolik olup aslında bu düşkünlüğün ilanındır ve artık o kişi toplumdaki dışlanmıştır (Öztürk, 1972: 55-56, 80).

Bazı bölgelerde ise *düşkünlük* iki kategoride algılanıyor:

- a) “müşkül” olarak adlandırılan süreli/geçici düşkünlük ve b) “düşkün” olarak adlandırılan süresiz düşkünlük. Halk arasında “*Düşkün kalkmaz, müşkül ise hallolur.*” şeklindeki söz bunu ifade etmektedir (Er, 2006: 158).

Alevîlerde kişinin işlediği “yol” a aykırı her fiilin ayrı cezası veya karşılığı bulunmaktadır. Düşkünlerin aldıkları bu cezalara Alevîler arasında *sitem* veya *kesene* denilmektedir. Düşkün olanlara işledikleri suçlara göre değişik cezalar verilmekteydi. Bu cezalar manevi, aynı veya nakdî yani para cezası şeklinde de olabilir. Bunlar belli bir ocağı, dergâhı ziyaret, nezir, kurban, hediyeler sunma, (Noyan, 1976: 194) çeşitli yiyeceklerden oluşan lokmalar dağıtma, kurban keserek etini dağıtma, karakazanda etli pilav pişirerek dağıtma, dedelere, belli bir ziyaretgâha, fakirlere parasal yardımda bulunma şeklinde de olabilir. “Buyruk” kitaplarında bazı cezalar her suç için ayrı ayrı belirtilmekteydi. Düşkün olanlar cemlere katılmazlar, büyük kutsallık atfedilen kurban eti, lokması yiyemez ve yediremezler, toplumdan dışlanırlardı. Kendi ailesi ve musahip olduğu aile dahi o kişiyi evlerine alamazdı. Günümüzde uygulanmayan üç sünnet, yedi farz olarak bilinen esaslar (Aytekin, 1958: 114) ve bu esaslara uymayanlara uygulanacak cezalar, Alevî *Buyruk* kitaplarında bulunmaktadır. Bunlardan birisini örnek olarak verelim:

“...İmamı Cafer Sadık mezheb-i pak hazretleri buyurur ki tarikatte üç sünnet ve yedi farz vardır. Her müride ve âşık ve tâlibe bilmek lazımdır. Evvelki sünnet budur ki, zikir-i Hakki dilinden komaya. İkinci sünnet, adavet var ise kalbinden gidere. Üçüncü sünnet, tâlib olan yola teslim olmaktır. Amma geldik yedi farz beyanına. İmam Cafer der ki: Biri oldur ki hep varlığın kudreti Hakk bile. Sırrını izhar eylemeye. Zahid imanın şeytandan nice sakınır ise sen dahi öyle sakınasın. İkinci farz oldur ki sırdar ola. Gördüğünü örte. Üçüncü farz oldur ki daim özür ile niyaz eyler ola, her kande ise. Zira her fesat Hakk’ı unutmakla olur. Dördüncü farz oldur ki uğrun dirlik etmektir, sakına. Mürebbi hakkına kail ola. Beşinci farz: Musahip hakkını ceme getire. Musahip hakkını yitirmeye. Altıncı farz budur ki halifeden el tutup tövbe kılmaktır. Yedinci farz tac urunup üstada özünü yetürüp kendi bilisin terk etmektir. Yol ehline paymal olmaktır.

Evvelki sünnetten düşene sitem edip ihtiyaç ile kabul edeler. İkinci sünnetten düşene, üç sitem tarik urup üç akçe tercüman alalar. Üçüncü sünnetten düşene üç tarik çalıp üç akçe gazilere ve bir akçe halifeye alalar. Geldik imdi farz beyanına: Evvelki farzdan düşene üç tarik urup üç akçe gazilere ve bir akçe halifeye ve beş akçe Hacı Bektaş’a tercüman alalar. İkinci farzdan düşene yedi tarik urup yedi akçe gazilere ve üç akçe halifeye ve on akçe Hacı Bektaş’a alalar. Üçüncü farzdan düşene dokuz tarik urup onbir akçe gazilere yedi akçe halifeye onaltı akçe Hacı Bektaş’a alalar. Dördüncü farzdan düşene dokuz tarik urup onyedi akçe gazilere on akçe halifeye, kırk akçe Hacı Bektaş’a alalar. Baki üç farzın günahı birdir. Gerek tacın terk etmiş olsun ve gerek tövbeden düşmüş olsun, bunların üçünün de günahı birdir. Bunlara kırk yedi tarik urup otuz dört akçe gazilere on dokuz akçe halifeye yetmiş akçe Hacı Bektaş’a alalar. Bir kimse farzdan düşse, özünü erenlere yetirip kabul ettirmesse ona derman yoktur. Eğer kabul-ü şefa’at birle kabul ederlerse mal mülkünü miras taksim ederler” (Aytekin, 1958: 245-247).

Farklı coğrafyalardaki Alevî toplulukların düşkünlerle ilgili, *Buyruk*’lara ek olarak ve/veya güncelleme olarak düşünülebilecek birtakım metinler oluşturdukları da bilinmektedir. Örneğin Eskişehir’de bulunan Seyyid Battal Gazi Dergâhına bağlı ocakzadelerin yirmi dört maddeden oluşan *Ahidnâme* adlı, düşkünlerin görülmesine ilişkin kararlar aldıkları görülmektedir (Noyan, 1976: 189 vd.). Isparta’nın Senirkent, Ulugbey beldesinde aynı şekilde yine yirmi dört maddelik *Veli Baba Sultan Ocağı Ahidnâmesi* olarak da adlandırılan benzeri bir metin bulunmaktadır (Ersal, 2007). Ayrıca aynı şekilde bu tarzda düşkünlük kurallarını içeren metinler Malatya yöresinde *on iki Burç* olarak adlandırılmaktadır. Malatya ve çevresinde yaygın Baliyan Aşireti dedelerinin düşkünlüğe ilişkin kararlarında *On İki Burç* adı verilen bu elyazması metni kullanmışlardır. Örnek olarak vermek gerekirse 1. Burç şu şekildedir:

“...Mürşid-i Kamilin, Mürşidin, Pîrin, rehberin sözünü dinlemeyenler, komşular ve aileler arasında söz gezdiren-

ler, başkalarının kapısını, penceresini, bacasını dinleyenler, yalan yere yemin edenler, ihbarcılık yapanlar, komşularını birbirlerine düşürenler, kendi kulaklarıyla duymadığını ve gözleriyle görmediğini 'duydum gördüm' gibi söyleyenler, komşular ve akrabalar arasında meydana gelen kavgaları yatıştırması gerekirken fesat vererek körükleyenler suçludur. Buyruk uyarınca düşkünderler. Bu gibi suçları işleyenlere şu cezalar verilir. Pîrin öncülüğünde toplanan cemaatin huzurunda on beş dakika ayakta bekletilir. Hafif ısıtılmış demirle dili dağlanır. Bir daha böylesi suçları işlememek için pîr ve cemaatin huzurunda töbe ve yemin ettirilir. Beş sopa vurulur..." (Şâhhüseynoğlu, 1991: 77).

Tarîk, erkân, serdeste, zülfîkar gibi adlarla da anılan ve kutsallık atfedilen ağaç asanın da gerek cemlerde gerekse düşkünlük olayında işlevlere sahip olduğu görülmektedir. Daha çok dede evlerinde bulunan ve bazıları aynı zamanda kutsal ziyaret nesnesi olarak da işlev gören bu asanın Alevî geleneğinde cennette bulunan Tûbâ ağacından olduğuna inanılmaktadır. Bazı bölgelerde de kutsal görülen melhem ağacı da denilen kayın ağacından yapılmaktadır (Yörükân, 1998: 468). Musahiplikte tarîk altından geçme, tâliplerin sırtına Ya Allah, Ya Muhammed, Ya Ali diyerek dokunma, düşkünlere cezalandırma şeklinde dedeler kullanmaktaydılar.

Ağır düşkünlük durumlarında dedeler, *Düşkün Ocağı* olarak kabul edilen Erzincan'ın Ocak köyünde bulunan Hıdır Abdal Ocağı ve Hacı Bektaş'ta bulunan Çelebiler'e de yollanabilirdi. Dede cemde "...Günahını boynuma alamam; bu yükü ben kaldıramam! Pîr'e, Cemâtu'llâh'a sığın..." diyerek düşkünlük durumunu açıklar (Baha Said Bey, 2000: 159). Düşkün Ocağına veya Hacıbektaş Çelebilerine yollanma durumu ya düşkünlük ile ilgili karar verememe durumunda veya düşkünlüğün kaldırılıp/kaldırılmaması durumlarında olabilirdi. Örneğin bir tâlibe cezasına göre üç, beş veya yedi yıl cemlere katılamama şeklinde bir yaptırım uygulanabilirdi. Düşkünlük, sü-

renin dolması ve dedenin veya düşkün ocağı dedelerinin uygun bulması ile sona erer ve o kişi toplumun temel ibadeti olan cemlerde artık eskiden olduğu gibi yerini alabilirdi.

"Düşkünlük"te İzlenen Süreç

Halk Mahkemesi olarak da nitelendirilen *Düşkünlük Meydanı*, başka bir deyişle yargılama süreci anahatlarıyla şu şekilde işlemektedir:

1- Haksızlığa uğrayan ve/veya buna şahit olanlar ve hatta vicdan azabı duyan suçlu kişi dedeye bu konuyu iletir. Ayrıca dedelerin uzaktaki tâliplerini belli dönemlerdeki ziyaretleri sırasında dedeye, evinde konuk olduğu, güvendiği kişi veya oniki hizmet sahiplerinden birisi cemden önce dede olmadığı zaman yaşananlar hakkında bilgi verebilir. Bu konunun dedeye intikali cem sırasında da olabilir. Düşkün kişi tâlip veya dede olabilir. Tek farkla ki dedeyi onun bağlı olduğu dede yani pîri veya pîrinin de bulunduğu dedelerden oluşan bir grup dede yargılar. Düşkün ilan edilen dede, eski deyişle *posttan düşer*, yani dedelik postuna oturup cem yürütemez, dedelikten men edilir.

2- Dede aldığı bilgiler üzerine cem sırasında konuyu gündeme getirebilir veya konu olayın tarafları veya şahitlerince meydanda dile getirilebilir. Meselenin ceme getirilmeksizin karşılıklı razılıkla çözüldüğü durumlar da mevcuttur. Ancak önemli sorunların çözümünde genel kural sorunun cemde çözülmesi şeklinde olmaktadır. Orası, *Hakk Muhammed Ali Meydanı*'dır. Hallac-ı Mansur'un adıyla da anılan *Dâr-ı Mansur*'dur. Yalan söylemek bu kutsal meydanda oldukça zordur. Dede de tâlip de orada âdeta Allah'ın, Peygamberin, Oniki İmam'ın, Kırkların huzurundadır. Zaten cem ibadetinin kutsal *Kırklar Meclisinin* bir yinelenmesinden ibaret olduğuna inanılır. Düşkünün sorgulanması ve hakkındaki karar temsili *Kırklar Meclisinde* onların manevi huzurunda gerçekleştirilir.

3- Cem sırasında konunun tarafları, suçlayan/suçlananlar ile suçlanan/suçlananlar ve hatta olaya şahit olanlar, olayla ilgili bilgi sahibi olanlar dinlenir. Dede, *Cem Erenleri* olarak anılan cemin özellikle dede soylu yaşlılarının ve hatta cemaatin de görüşüne başvurmak suretiyle karar verir. Eğer dede cemaate sorunla ilgili danışırca tâlipler "Dilli başlı mıyım Erenler?" diyerek söz isterler ve Dedenin oluruyula, yani destur vermesiyle görüşlerini ifade ederler.

4- Cemaat huzurunda dedenin açıkladığı karar kesindir. Nadir hallerde dede karar vermektan kaçınarak konuyu *Pirine* havale edebilir. Yine istisnai durumlarda düşkün Anadolu'daki Alevilerin Düşkün Ocağı olan Hıdır Abdal Ocağına veya Hacıbektaş ilçesinde bulunan Çelebilerle yollanır. Yollanan düşkün kişi veya kişiler cezalandırılabilceğı gibi affedilebilirler de. Verilen cezalar maddi veya manevi olabilir.

5- Bazı hallerde *sitemi kesilen* (cezalandırılan) kişinin verilen karara uymadığı, yani maddi manevi cezasını yerine getirmemesi nedeniyle konu yeniden dedeye getirilebilir veya yukarıda belirttiğimiz iki üst makama yollanabilir. Cezanın ağırlığına göre düşkünlük cezası toplumdan dışlanmaya kadar varabilir. Toplumdan dışlanan kişiyle ailesi dâhil, herkes ilişkiyi keser, malı, davayı köydeki halkın malına davasına katılmaz, kendisi cem ve cemaatlere alınmaz. Kurban kesemez, kurban lokması yiyemez. Bazı bölgelerde bu toplumdan dışlanmışlık yıllar sürer. Ancak dedenin huzurunda toplanan cemaatle birlikte veya dedenin kararı düşkünün affedilmesini sağlayabilir.

Farklı yörelerde Tahtacı, Çepni, Sıraç Alevilerindeki işleyişte farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin Tahtacılar da düşkünlük mekanizması şu şekilde işlemektedir: Düşkün olan kişi mürebbiye başvurmakta -yolun emrine razıyım, ben şu kötülüğü yaptım- demektedir. O da ona bir şaplak vurur ve dede gelince konuyu ona anlatır. Dede işlenen suçun durumuna göre *kesene* keser. Cezası sona erinceye kadar onunla konuşmama, alışveriş yapmama vb.

pek çok toplumsal yaptırım da uygulanır. Bu ceza yedi yıla kadar sürebilir. Sonunda kurban keserek toplum tarafından bağışlanır (Yetişen, 1986: 133).

İşlevsizleşen Düşkünlük Kurmu

Alevî toplumunun disiplinli yapısını korumasında yüzyıllardır önemli işlevler görmüş olan *Düşkünlük* kurumu, bugün için geçmişi anmak bakımından istisnai durumlar dışında işlevini yitirmiş, unutulmaya yüz tutmuştur. Bu kurumun uygulayıcıları olan dedelerin bu işlevlerinden mahrum kalmalarının da onların otoritelerine verdiği zarar oldukça büyüktür. Kentlere göç öncesi Aleviliğin dedelik, musahiplik vd. kurumları işlerken ve bunlar toplumsal bir karaktere sahip iken günümüzde düşkünlük kurumu ve diğer geleneksel kurumlar ya tamamen işlevsizleşmiş ya da geleneksel işlevleri güncellenmek suretiyle yaşatılmaya çalışılmaktadır. Dedeler ve tâlipler kentleşme sonucunda birbirlerinden kopmuşlar, nesillerin değişmesiyle özellikle yeni nesil, düşkünlük de dâhil, Alevilikle ilgili kurumlardan uzaklaşmış ve düşkünlük kurumu yerini yeni sosyal yapının kurumlarına bırakmıştır. Geleneksel yaşamda düşkünlük kurumu ile çözümlenen topluluk içi sorunlar, artık daha kozmopolitleşen ortamlarda devletin resmî mahkemelerince çözümlenmeye başlamıştır. Yaşanan geçiş dönemi ve Aleviliğin kentlerde kurumlaşma çabaları geleneksel kurumların ne şekilde devam edip etmeyeceğini de açıklığa kavuşturacaktır. Ancak sınırlı sayıda geleneksel yapıyı sürdürmeye çalışan ve dede-tâlip ilişkisini yaşatmayı sürdüren çok sınırlı Alevî toplulukları ve/veya bireyleri de bulunmakta olup düşkünlük geleneksel şekliyle toplumsal düzeyde değil de bu kontrol kurumunu muhatap alan Alevî bireylerce yaşatılmaya çalışılmaktadır. Bugün için kentleşen Aleviliğin inanç esaslarına ve kurumlarına ilişkin ayrıntılar netlik kazanmış değildir. Düşkünlük, musahiplik ve diğer geleneksel kurumların günümüz sosyal ortamında nasıl var olacakları, uygulamada değişiklikler mi olacağı, yoksa bütünüyle mi ortadan kalkacakları zaman içerisinde belli olacaktır.

Ek: Düşkünüğe İlişkin Bazı Örnek Olaylar

Burada çeşitli kaynaklara ve alan araştırmalarındaki gözlemlerimize dayanarak düşkünüğe ilişkin bazı örnek olaylar sunmakta yarar görüyorum:

Örnek olay 1: Daha önce nişanlanmış olan bir kızı rızası olmadan kaçıran bir genç, cem meydanında dâra çekilir. Burada cemaatin de katılımıyla alınan karar sonucunda *düşkün* ilan edilir. Böylece bütün köy tarafından dışlanır. Düşkün olduğu için de evlenemez. Aradan yıllar geçer ve yalvarıp yakarak beş yıl sonra dedenin ve cemaatin huzuruna gelir af diler. Onun bu durumuna tütilen bazı yaşlı kişiler de dededen ve cemaatten ricacı olurlar. Dede, cemaatle birlikte onun topluma yeniden kazandırılması ve düşkünlüğünün kaldırılması için kurban kesip lokma vermesine karar verir.

Örnek olay 2: İki kardeş miras sorunu yüzünden kavga ederler. Ne kendileri ne de diğer aile fertleri birbirleriyle konuşurlar. Bunun üzerine uzakta bulunan köyün dedesi geldiğinde cem sırasında bu kardeşlerin küskün olduğu dedeye iletilir ve taraflar meydana dikilerek sorgulanır. Mirasın paylaşılması ve sonrasındaki gelişmeler taraflardan dinlenir. Konu, komşular ve konuyu bilen başkalarınca değerlendirilerek dede tarafından karara bağlanır. Buna göre küçük olan kardeş haksız yere daha fazla mala sahip olmaya çabalamakla suçlanır. Cezası ise haksız malı iade ve yakında bulunan Piri Baba türbesine kurban kesmektir.

Örnek olay 3: Yaşlı bir adamın evli olan tek kızı, aynı köyde oturmakla beraber, onunla ilgilenmemekte ona bakmamaktadır. Yaşlı adamla komşuları ilgilenmekte, ellerinden geleni yapmaktadırlar. Kızının bu tavrı dedeye şikâyet edilir ve konu cemde tartışılır. Dâra kalkan kadın, babasına bakmamasının nedenini onu suçlayıcı sözlerle açıklamaya çalışır. Söyledikleri komşuları ve aileyi yakından tanıyan diğer saygın kişilerce doğru bulunmaz. Bunun üzerine kadına yedi yıl ceme katılmama cezası verilir. Ancak babasıyla ilgilendikten sonra düşkünlüğü sonlanabilecektir.

Örnek olay 4: Alevî geleneğine göre cemde dağıtılan lokmalar dede izin verdikten sonra yenilmektedir. Cem sırasında bunu bilmeden veya unutarak yiyenler, dede tarafından dâra kaldırılır. Cemaatin de yardımıyla küçük cezalar verilir. Topluma lokma dağıtmaları vaadiyle affedilirler.

Örnek olay 5: Komşu ailelerin çocukları kavga eder ve bunun üzerine büyükler de küfürli sözlerle tartışırlar. Diğer komşuların araya girmesiyle kavga önlenir. Ancak mesele burada kalmaz, ceme getirilir. Dedenin kararı bu ailelerin barışarak köylüye lokma vermek üzere kurban kesmeleridir. Orada barışır ve kurban keseceklerine söz verirler. Konu bu şekilde tatlıya bağlanır.

Örnek olay 6: "Eskiden kusurlu olup ceme girmeyen yani görülmeyen insanlar da bulunurdu. Çekinişlerdi görgü sorgudan ve giremezlerdi cemlere. Divriği'ye bir köye gitmiştik.

Bir kız nişanlanmışlardı Gönderen köyünden bir başka köye. Ancak o köyden Mahmut Efendi adlı birinin oğlu bu kızı kaçırmış ve evlenmişler. Biz orada cem bağlayacakken bu konu da ortaya geldi ve biz dedik ki sen bu kızın babasından rızalık almadan bu ceme giremezsin. Evvela dedik git bu köye kızın ailesinden rızalık al müsaade al, "öztür dilerim, böyle oldu" diye. Hatta hanımını da götürebilirsin dedik. Babası razı oldu oğlunu yollamaya ama amcası göndermedi, "bu çocuğu oraya gönderip öldürtecek misiniz?" dedi. Biz dedik ki "Muhammed Ali yolu için ölse de gidecek.". Bir elma ben verdim, bir elma da Ali Metin Dede lokma olarak kızın babasına na yolladık. Neyse oğlan kızın babasına varmış özür dilemiş, müsaade istemiş. Kızın babası da ona "Sizi gönderen dedelerin elini ayağını öpeyim, dedelerden Allah razı olsun. 60-70 yaşına geldim böyle güzel hareket görmedim. Allah seni Hz. Hüseyin'in yolundan geri koymasın." demiş. Oğlan ona bizim yolladığımız lokmaları da vermiş. O da bize lokma olarak portakal yolladı. Sonra o kişiyi ceme aldık eğer gidip kızın babasından rızalık almasaydı onu ceme almayacaktık..." (23 Temmuz 1996'da Garip Musa Ocağı'ndan İsmail Karayalçın Dede ile görüşme notlarından).

Örnek olay 7: "...köyde zâhirden bir kadınla zina suçu işleyen bir cana on yıl düşkünlük ve sürgün cezası verilmiş. Süre sonunda 'Aman mürüvvet!' diye gelişinde mürşidi, 'Defol, eli yüzü kara maskaral' diye kovmuş. Nihayet üçüncü defasında Meydan'a alıp rehberine ve topluma danışmış. Bunlar bu süre içinde kendisinin düzeldiğine inandıklarını söylemiş, arka olmuşlar. Kendisine bir fırsat verilsin istemişler. Mürşit, düşkünün boynuna su dolu büyük bir testi asmış. Niyaz edince (elleri göğüste çaprazlanmış, öne doğru eğilerek saygı duruşuna geçince) alına değecek gibi ucu sivri bir ağacı önüne çıkıp eğilerek alını buna değdirmiş. Bu şekilde dururken kendisine yüz değnek vurulmasını emretmiş. Ayın-i cem erenlerinden bazıları 'Beş tanesini bana, on tanesini bana bağışla erenlerim' diye indirim yaptırmışlar, nihayet altmış (sopa) vurulmağa kadar indirilmiş. Bu dayak ahldıktan sonra da bir Duvaz (Oniki İmam adı geçen Bektaşî şii'leri) ve de nefes okununcaya kadar da şu dolu testi boynunda ve alına siviri uçlu kazık dayalı olafak durdurulmuş. Düşkünlük cezasına böylece nihayet verilmiş..." (Noyan, 1976: 203).

Örnek olay 8: "...Babam, köyden bir kişiye haksızlık yapmış. Görgü ceminde karşı taraf, ondan şikâyetçi oldu. Babam, inkâr etti. Dede, cemde bulunanlara, olayı sordu. Babamı kastederek, 'evet bu adam haksızdır' dediler. Bunun üzerine dede, babamı çağırdı, önüne diz çöktürdü. Sırtına elindeki erkânlayıyordu. Babam, bu olaydan çok etkilendi. Onuru kırıldı. Birkaç gün hasta yattı. Sonra gidip adamın rızalığını aldı..." (Yıldırım: 2001: 49).

Kaynaklar

- Ali Kemal, *Erzincan Tarihi, Coğrafi, İktisadi Etnografisi, İdari, İhsai Teshikat Tecrübesi*, İstanbul 1932.
- Aytekin, Sefer (hızl.), *Buzyruk*, Ankara 1958.
- Baha Said Bey, *Türkiye'de Alevî-Bektaşî, Ahi ve Nusayrî Zümreleri*, hızl. İsmail Görkem, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2000.
- Bal, Hüseyin, *Alevî-Bektaşî Sosyolojisi*, Ant Yay., İstanbul 1997.
- Bozkurt, Fuat, *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*, Yön Yay., İstanbul 1990.
- Çıblak, Nilgün, *Mersin Tahtacıları (Halkbilimi Araştırmaları)*, Ürün Yay., Ankara 2005.
- Er, Piri, *Direnen Kültür Anadolu Aleviliği*, Detay Yay., İstanbul 1998.
- Erdebili Şeyh Safi ve Buzyruğu, hızl. Mehmet Yaman, İstanbul 1994.
- Erdentuğ, Nermin, *Sün Köyü'nün Etnolojik Tetkiki*, 2. bs., Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yay., Ankara 1971.
- Ersal, Mehmet, "Alevî-Bektaşî İnanç Sisteminde Hukuka Örnek: Veli Baba Sultan Ocağı Ahitnâmesi", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, C. 4, S. 1, Yıl: 2007, s. 1-26.
- İsmail Hakkı, *Çepniler Balıkesir'de*, Balıkesir 1935.
- Noyan, Bedri, "Bektaşî ve Aleviler'de Hukuk Düzeni (Düşkünlük)", *I. Uluslararası Türk Folklor Bildirileri*, C. IV'den Ayrıbasım, Ankara 1976, s. 189-213.
- Öztürk, Sezai, *Tunceli'de Alevilik Üzerine Sosyolojik Bir Deneme*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul 1972.
- Şâhhüseyinoğlu, Hasan Nedim, *Malatya Balıyan Aşireti*, ABC Kitabevi, Malatya 1991.
- Yaman, Ali, *Kızılbaş Alevî Ocakları*, Elips Kitap, İstanbul 2006.
- , *Alevilik & Kızılbaşlık Tarihi*, Nokta Kitap, İstanbul 2007.
- Yetişen, Rıza, *Tahtacı Aşiretleri, Adet, Gelenek ve Görenekleri*, İzmir 1986.
- Yıldırım, Ali, "Alevilikte Hukuk Sistemi", *Aleviler / Alewiten*, C. II, *İnanç ve Gelenekler*, hızl. İsmail Engin – Franz Erhard, Deutsches Orient-Institut, Hamburg 2001, s. 37-52.
- Yörükân, Yusuf Ziya, *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*, hızl. Turhan Yörükkoğlu, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1998.
- Yusuf Ziya, "Onuncu Asır Başlarında Yazılmış olan Ebu Dülef Seyahatnâmesine göre Orta Asya'da Türk Boyları ve Bunların Dini ve Coğrafi Varlıkları", *Darü'l Fünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, Yıl: 5, S. 24, (1932), s. 46-64.